

Agata STACHOWICZ-STANUSCH
Anna SWOROWSKA
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
Katedra Podstaw Zarządzania i Marketingu

DEFINIOWANIE KORUPCJI W KONTEKŚCIE RÓŻNIC KULTUROWYCH¹

Streszczenie. W artykule przedstawiono problem związany z definiowaniem zjawiska korupcji w kontekście występujących różnic międzykulturowych. Zaprezentowano wiele istniejących definicji korupcji, jak również wskazano zmienne kulturowe, które w dotychczasowych badaniach powiązано z korupcją.

Słowa kluczowe: korupcja, kultura narodowa

DEFINING CORRUPTION IN THE CONTEXT OF CULTURAL DIFFERENCES

Summary. In the paper there is presented a problem of defining phenomenon of corruption in a context of existing cross-cultural differences. There were also presented numerous definitions of corruption as well as there were indicated some cultural variables that were connected with corruption in previous research.

Keywords: corruption, national culture

1. Wprowadzenie

Czy można zdefiniować korupcję w sposób prosty, zrozumiały dla wszystkich społeczeństw i we wszystkich kulturach? W ostatniej dekadzie kwestia korupcji stała się

¹ W opracowaniu artykułu udział wzięła mgr inż. K. Zajac z Katedry Podstaw Zarządzania i Marketingu Politechniki Śląskiej w zakresie opracowania części materiałów źródłowych na potrzeby niniejszej pracy.

jednym z bardziej znaczących problemów na arenie międzynarodowej. Jest to kwestia, która dotyczy wszystkich krajów, zamożnych i biednych, lecz w różny sposób i do innego stopnia.

Dyskusja, prowadzona aktualnie w różnych środowiskach, postawiła zagadnienie korupcji w kręgu szczególnego zainteresowania. W świecie nauki badania nad korupcją i jej różnymi wariantami prowadzone są przez przedstawicieli wielu dyscyplin, np. psychologii, socjologii, ekonomii czy nauk politycznych. Uczeni nauk o zarządzaniu badają korupcję zarówno na poziomie jednostkowym, jak i organizacyjnym.² Poziom jednostkowy analizy odnosi korupcję do poszczególnych indywidualnych podmiotów (osób) czy też małych grup oraz czynników na nie wpływających, takich jak następujące predyspozycje: brak integracji,³ tożsamość moralna,⁴ samokontrola,⁵ empatia,⁶ niski poziom moralnego rozwoju poznawczego⁷ lub nawet diagnozowalna psychopatologia.^{8, 9, 10}

Kwestia korupcji podejmowana jest również przez władze państwowe, jak i organizacje pozarządowe. Podstawowe regulacje w polskim prawie dotyczące korupcji znajdują się w kodeksie karnym.¹¹ Zjawisko korupcji ujęte jest w art. 228, § 1 – 6 jako sprzedajność (łapownictwo bierne) i w art. 229, § 1 – 5 jako przekupstwo (łapownictwo czynne). Z punktu widzenia zwalczania przejawów korupcji w sferze gospodarczej równie istotne znaczenie ma ustawa o zamówieniach publicznych,¹² której celem jest zapewnienie jawności i bezstronności oraz transparentności działań gospodarczych, finansowanych ze środków publicznych. Do walki z korupcją musi aktywnie włączyć się państwo. Powołując odpowiednie służby, takie jak Centralne Biuro Antykorupcyjne w Polsce, jak i opracowując i wdrażając strategiczne działania w tym zakresie.

² Pinto J., Leana C.R., Pil F.K.: Corrupt organizations or organizations of corrupt individuals? Two types of organization-level corruption. "Academy of Management Review", No. 33, 2008, p. 685-709.

³ Frost A.G., Rafilson F.M.: Overt integrity tests versus personality-based measures and delinquency: An empirical comparison. "Journal of Business and Psychology", No. 3, 1989, p. 269-277.

⁴ Aquino K., Reed A.: The self-importance of moral identity. "Journal of Personality and Social Psychology", No. 83, 2002, p. 1423-1440.

⁵ Marcus B., Schuler H.: Antecedents of counterproductive behavior at work: A general perspective. "Journal of Applied Psychology", No. 89, 2004, p. 647-660.

⁶ Eisenberg E.M.: Jamming: transcendence through organizing. "Communication Research", No. 17, 1990, p. 139-164.

⁷ Treviño L.K.: Ethical decision making in organizations: A person-situation interactionist model. "Academy of Management Review", No. 11, 1986, p. 601-617.

⁸ Babiak P., Hare R.D.: Snakes in suits: When psychopaths go to work. Harper Collins, New York 2006.

⁹ Bakan J.: The Corporation: The Pathological Pursuit of Profit and Power. Free Press, New York 2004.

¹⁰ Levine D.P.: The Corrupt Organization. "Human Relations", No. 58(6), 2005, p. 723-740.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997, Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

¹² Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2010, r. Nr 113, poz. 759 z późn. zm.).

Korupcją, w rozumieniu ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym¹³, jest czyn:

1. *polegający na obiecywaniu, proponowaniu lub wręczaniu przez jakąkolwiek osobę, bezpośrednio lub pośrednio, jakichkolwiek nienależnych korzyści osobie pełniącej funkcję publiczną dla niej samej lub dla jakiegokolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania w wykonywaniu jej funkcji,*
2. *polegający na żądaniu lub przyjmowaniu przez osobę pełniącą funkcję publiczną bezpośrednio, lub pośrednio, jakichkolwiek nienależnych korzyści, dla niej samej lub dla jakiegokolwiek innej osoby, lub przyjmowaniu propozycji lub obietnicy takich korzyści, w zamian za działanie lub zaniechanie działania w wykonywaniu jej funkcji,*
3. *popelniany w toku działalności gospodarczej, obejmującej realizację zobowiązań względem władzy (instytucji) publicznej, polegający na obiecywaniu, proponowaniu lub wręczaniu, bezpośrednio lub pośrednio, osobie kierującej jednostką niezaliczaną do sektora finansów publicznych lub pracującej w jakimkolwiek charakterze na rzecz takiej jednostki, jakichkolwiek nienależnych korzyści, dla niej samej lub na rzecz jakiegokolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania, które narusza jej obowiązki i stanowi społecznie szkodliwe odwzajemnienie,*
4. *popelniany w toku działalności gospodarczej obejmującej realizację zobowiązań względem władzy (instytucji) publicznej, polegający na żądaniu lub przyjmowaniu bezpośrednio lub pośrednio przez osobę kierującą jednostką niezaliczaną do sektora finansów publicznych lub pracującą w jakimkolwiek charakterze na rzecz takiej jednostki, jakichkolwiek nienależnych korzyści lub przyjmowaniu propozycji lub obietnicy takich korzyści dla niej samej lub dla jakiegokolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania, które narusza jej obowiązki i stanowi społecznie szkodliwe odwzajemnienie.*

Z kolei organizacją pozarządową, która w Polsce szczególnie zajmuje się kwestią korupcji, jest Fundacja im. Stefana Batorego, która przygotowała i opublikowała w 2010 roku Program Przeciw Korupcji – Jak walczyć z korupcją? Zasady tworzenia i wdrażania strategii antykorupcyjnej dla Polski.¹⁴ Jego celem było zainicjowanie poważnej dyskusji na temat kształtu polskiej polityki antykorupcyjnej. Opracowana strategia powinna być budowana na okres 15 – 20 lat, by – w założeniu – doprowadzić do zmiany postaw obywatelskich, które za normę uznają brak korupcji, a rolę władzy pojmują jako jej zwalczanie, zrównoważenie działań w zakresie edukacji, prewencji i represji w odniesieniu do korupcji, uplasowanie Polski w pierwszej dziesiątce krajów UE pod względem przejrzystości.

¹³ Źródło: Art. 1, punkt 3a Ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. 2006, nr 104, poz. 708 z późn. zm.).

¹⁴ Źródło: www.batory.org.pl/doc/Jak_walczyc_zkor.pdf, dostęp dn. 17.07.2011.

W ostatnich latach problem korupcji jest również szeroko odnoszony do kwestii edukacji, zwłaszcza w kierunku kształcenia przyszłych kadr kierowniczych. Zatem, w literaturze można również zaobserwować duże zainteresowanie etycznymi aspektami w działalności szkół biznesu.^{15, 16, 17, 18, 19}

Tak duże zainteresowanie kwestią korupcji jest również spowodowane coraz to nowymi doniesieniami o korupcyjnych praktykach świata biznesu, które nadszarpnęły zaufanie do przedsiębiorstw (zwłaszcza korporacji), postrzeganych dotychczas jako ważny element społeczeństw demokratycznych – aspekt współczesnego kapitalizmu.

Jedną z najistotniejszych przyczyn rozpowszechnienia się cynicznych postaw wobec współczesnej korporacji jest swoisty „urodzaj” dużych korupcyjnych skandali, które w ostatnich latach wstrząsnęły światem biznesu. Podobnie jak w przypadku firm, takich jak Enron, WorldCom czy Tyco, setki innych przedsiębiorstw zostało przyłapanych na fałszowaniu swoich wyników finansowych, łapownictwie, łamaniu przepisów BHP, sztucznym zawyżaniu cen itp.²⁰

2. Historyczne, zwyczajowe i współczesne definiowanie korupcji

Jednym z podstawowych problemów rozważania kwestii korupcji jest jej niejednoznaczne definiowanie. Jest to zjawisko powszechne, znane człowiekowi od najdawniejszych czasów:²¹

1. Konfucjusz twierdził, że władza jest tym, co kusi ludzi, i tym, co ich rujnuje.²²
2. W 1500-letnim Talmudzie, ponad 100 z 613 przykazań dotyczy codziennego postępowania w kwestiach biznesowych i gospodarczych.

¹⁵ Chapfika B.: The role of integrity in higher education. “International Journal for Educational Integrity”, No. 2(2), 2008, p. 43-49.

¹⁶ Crane A., Matten D.: Questioning the Domain of Business Ethics Education. “Journal of Business Ethics”, No. 54, 2004, p. 357-369.

¹⁷ Evans F.J., Weiss E.J.: Views on the Importance of Ethics in Business Education, [in:] Swanson D.L., Fisher D.G. (eds.): Advancing Business Ethics Education. Charlotte, NC, 2008, p. 43-66.

¹⁸ Giacalone R.A., Thompson K.R.: Business ethics and social responsibility education. “Academy of Management Learning & Education”, No. 5, 2006, p. 266-277.

¹⁹ Wankel Ch., Stachowicz-Stanusch A., Tamtana J.: The Impact of National Culture Dimension and Corruption On Student’s Moral Competences – Research Results. “Journal of Intercultural Management”, No. 3(2), 2011, p. 19-45.

²⁰ Patrz na przykład: Fleming P., Zyglidopoulos S.C.: Charting corporate corruption – Agency, Structure and Escalation. Edward Elgar, UK 2009, p. 1-2.

²¹ Przykłady zaczerpnięto z Lewicka-Strzałecka A.: Indywidualny i społeczny wymiar korupcji. “Annales”, No. 4, 2001, s. 137-146.

²² Łętowska E.: Dobro Wspólne – władza – korupcja, [w:] Popławska E. (red.): Dobro Wspólne. Władza. Korupcja. Konflikt interesów w życiu publicznym. Instytut Spraw Publicznych, Centrum Konstytucjonalizmu i Kultury Prawnej, Warszawa 1997.

3. Ponad dwa tysiące lat temu Kautilya, minister rządu hinduskiego króla, opisał to zjawisko w *Arthashastra*.
4. W starożytnym Babilonie i Egipcie korupcja była powszechna w środowisku sędziowskim. Co więcej, w Grecji czasów Solona i Peryklesa wysoki poziom publicznej moralności był formą ochrony przeciw rozwojowi korupcji (stosowane były skuteczne systemy kontroli osób publicznych).
5. W Rzymie korupcja dotyczyła gubernatorów prowincji, właścicieli fabryk, dzierżawców kopalń, jak również poborców podatkowych.
6. Łapówkarze pojawiali się w najgłębszych partiach piekieł w dziełach Dantego czy Szekspira, a sprzedajność wskazywano jako aspekt ludzkiej natury.
7. Pokusa łapownictwa, jakiemu stawić czoła musiał komitet organizacyjny, wpłynął na decyzję lokalizacji Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 2002 roku w Salt Lake City.
8. Korupcja jest również obecna wśród członków Komisji Europejskiej.
9. W latach 90. korupcja była również powodem załamania się rządów we Włoszech, Brazylii, Pakistanie i Demokratycznej Republice Konga.
10. Korupcja była również powodem odsunięcia Prezydent Suharto z Indonezji.

Tak silne osadzenie tego pojęcia w tradycji i kulturze niemal każdego zakątka świata skutkuje bogatym zasobem odniesień również w języku potocznym, poczynając od nazw prostych, codziennych, takich jak: „wyrazy wdzięczności”, „świadczona szczególne”, „wziętek”, „napiwek”, „dary losu”, „przypieszacz”, „przekonywacz”, „smarowacz”. Istnieją również określenia historyczne, które odnoszą się do korupcji zinstytucjonalizowanej: „faworyzowanie”, „mecenat”, „łapownictwo”, „nepotyzm”, „kumoterstwo”, „nadużycie władzy”, „sitwy”, „plecy”, „dojścia”. W języku codziennym spotyka się również ciekawe określenia korupcyjnych czynności: „smarowanie”, „przemawianie do ręki”, „przekonywanie”, „argumentowanie”, „cukrowanie”, „pchanie”. Korupcja posiada również swoje przedmioty symboliczne: „flaszka”, „koperta”, „kawa”, „koła” (cztery plus jedno zapasowe), „speed money” i wiele innych.²³

Sam termin korupcja (łac. *corruptio* = przekupstwo, zepsucie, gnicie)²⁴ posiada konotacje wyraźnie pejoratywne, wskazując na niejawne odchylenia od ustalonego porządku prawnego i etycznych norm postępowania. Kojarzona jest z zachowaniami nieetycznymi, niemoralnymi, aspołecznymi, zmierzającymi do wypaczenia ustalonego porządku – najczęściej związana z nadużywaniem władzy dla osobistych korzyści.

Słownikowo pojęcie korupcji wyznacza trzy zachodzące na siebie obszary znaczeniowe. Po pierwsze, korupcja to „zepsucie”, „psucie się” w szerokim rozumieniu tego słowa.

²³ Rose-Ackerman S., Korupcja i rządy. Przyczyny, skutki i drogi reform, Fundacja im. Stefana Batorego i Wyd. Sic!, Warszawa 2001, s. 8; www.batory.org.pl, dostęp dn. 17.07.2011.

²⁴ Wielki słownik wyrazów obcych. PWN, Warszawa 2008.

Korupcję w tym znaczeniu można traktować jako zepsucie się społecznych układów. Po drugie, korupcja to dawny synonim łapówki (Sienkiewicz w *Potopie* pisze: „On to pierwszy mnie nazwał zdrajcą, on o wzięcie korupcji posądził”). Korupcja wyrasta z chciwości, to przedkładanie interesu własnego nad publiczny. To również demoralizacja w szerokim tego słowa znaczeniu. Korupcja to nie tylko zepsucie czy akt brania łapówek, ale również naruszanie pewnych reguł społecznego systemu podziału dóbr, za których jest się odpowiedzialnym.

Anna Dylus definiuje to pojęcie jako: „podejmowany z interesownych motywów ukryty kontrakt między korumpującymi i korumpowanymi, będący albo wyraźnym przekroczeniem obowiązujących norm (moralnych, prawnych czy zwyczajowych), albo wykorzystaniem luk prawnych, w wyniku czego jego podmioty osiągają kosztem innych nadzwyczajne, niezasłużone korzyści i wywierają przez to na nich nacisk, skłaniający do naśladownictwa”.²⁵ Definicja ta wiąże się, zatem, ściśle z działalnością biznesową. Cragg w swoim rozumieniu korupcji jeszcze bardziej podkreśla ten aspekt, określając korupcję jako: „próbę, skuteczną lub nie, wywarcia wpływu na osobę odpowiedzialną za podjęcie decyzji lub polecenie, na podstawach innych niż obiektywne przesłanki, z zamiarem zapewnienia korzyści lub awansu tej osoby, osoby trzeciej lub grupy, z jaką jest ona związana osobiście, wskutek zobowiązań, służbowo czy poprzez własną, zawodową lub grupową lojalność”.²⁶

W istniejących definicjach bardzo często zawęża się rozważanie korupcji do sfery publicznej. Stąd, pojawiają się definicje instytucji, takich jak Transparency International, która wiąże to zjawisko z „(...) zachowaniem części urzędników publicznego sektora, zarówno polityków, jak i urzędników państwowych, zgodnie z którym bogacą się oni lub osoby im bliskie w sposób nieodpowiedni i bezprawny poprzez nadużywanie władzy im powierzonej”,²⁷ czy też jedna z najpopularniejszych – definicja Banku Światowego, określającego korupcję jako „nadużycie urzędu publicznego dla uzyskania prywatnych korzyści”.²⁸

Rozwinięte wersje ostatniej z cytowanych pozycji można spotkać w piśmiennictwie na temat korupcji z całego świata. Wybrane przykłady różnych sposobów definiowania tego pojęcia zamieszczono w tabeli 1. Są to definicje wykorzystane w książce pt. „Organizational

²⁵ Dylus A.: *Gospodarka, moralność, chrześcijaństwo*. Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa 1994, s. 147.

²⁶ Cragg A.W.: *Business, Globalization and the Logic and Ethics of Corruption*, [in:] Bishop J.D. (ed.): *Ethics and Capitalism*. University of Toronto Press, Toronto 2000, p. 122-141.

²⁷ www.transparency.pl, dostęp 16.07.2011.

²⁸ *Korupcja w Polsce: przegląd obszarów priorytetowych i propozycji przeciwdziałania zjawisku*. Bank Światowy, Warszawa 1999.

Immunity to Corruption. Building Theoretical and Research Foundations”,²⁹ która powstała w wyniku prac międzynarodowego zespołu autorów.

Tabela 1

Przegląd definicji korupcji

Definicja korupcji	Źródło
„nadużycie publicznego stanowiska dla prywatnego zysku”	Treisman (2002: 399)
„wykorzystywanie publicznego stanowiska dla prywatnego zysku”	Bardhan (1997)
„nadużycie publicznego stanowiska dla prywatnego zysku”	World Bank (2007: 68)
Korupcja jest nadużywaniem publicznych stanowisk dla prywatnego zysku oraz nadużywaniem władzy publicznej dla prywatnych korzyści.	Vargas-Hernandez (2010)
Korupcja kojarzona jest z nieetycznym zachowaniem, zachowaniem antyspołecznym, odchyleniem dysfunkcyjnym, organizacyjnym złym zachowaniem oraz zachowaniem nieproduktywnym.	Ashforth et al. (2008)
„Korupcja oznacza zamierzone wypaczenie porządku, ideałów oraz, co jest być może najważniejsze, zaufania”	Ashforth et al. (2008: 671)
Korupcja jest typowym zjawiskiem, które wyłania się ze złożonych systemów społecznych i stanowi zagadkę dla psychospołecznych procesów i struktur.	Edwards (2010)
„korupcyjnie” oznacza „... [nie] niegodziwie czy niemoralnie bądź nieuczciwie, lub cokolwiek w tym rodzaju, lecz przedmiot i zamiar dokonania czegoś, co jest wyraźnie określone przez ustawodawcę jako zakazane”	Blackburn [w:] Bewdley Election Petition (1869: 676)
„Osoba w sposób korupcyjny oferująca upominek z podtekstem, jeśli oferuje go w sposób celowy z zamiarem, by osoba, której jest on zaferowany, czerpała z tego korzyść”.	R v Smith (1960: 423)
Korupcyjnie oznacza „...nie ‘nieuczciwie’, ale jest to działanie celowe zabronione przez prawo jako zmierzające w kierunku korupcji”	Cooper v Slade (1858: 746)
„... istnieje tak wiele definicji korupcji jak wiele jest badań na ten temat. Konsekwentne używanie jednego sformułowania jest często niepełne lub nieudowodnione teoretycznie”	Deflem (1995: 244)
„Korupcję niełatwo zdefiniować. Niektórzy badacze, być może przekonani o tym, że definiowanie korupcji jest trudnym i złożonym wyzwaniem, podejmują wzmożone wysiłki jej zdefiniowania.”	Johnston (1996: 321)
„Korupcja jest jakkolwiek próbą, skuteczną lub nie, przekonania kogoś odpowiedzialnego za podejmowanie decyzji, rekomendacje w jakimkolwiek obszarze odbiegającym od podstawowych kwestii merytorycznych, z zamiarem osiągnięcia korzyści własnej lub korzyści innej osoby lub grupy, do której dana osoba przynależy poprzez osobiste zaangażowanie, obowiązek, stosunek pracy bądź osobistą, zawodową czy grupową lojalność.”	Cragg (1998: 651)
„... korupcja może być definiowana jako określony typ strategicznego działania, w którym dwóch lub więcej aktorów podejmuje relację wymiany poprzez skuteczny transfer mediów sterujących (pieniędzy lub władzy), które omijają procedury prawne regulujące tę relację”	Deflem (1995: 248)
Korupcja może być wyróżniana ze względu na skalę, począwszy od małych łapówek dla urzędników niższych szczebli do wielkich dotacji dla polityków, w celu zmiany polityki rządowej.	Elliott (1997)
„... systematyczne wykorzystywanie publicznego stanowiska dla prywatnej korzyści, które skutkuje obniżeniem jakości lub zmniejszeniem dostępności publicznych dóbr i usług”	Buscaglia (1997; 1999)

²⁹ Stachowicz-Stanusch A. (red.): Organizational Immunity to Corruption. Building Theoretical and Research Foundations. Information Age Publishing, USA 2010.

cd. tab. 1

definiuję korupcję na jeden lub dwa sposoby: po pierwsze, w jaki sposób została dokonana, gdy publiczne dobra zostały sprzedane dla prywatnego zysku; i po drugie, gdy „korzyść dla skorumpowanego agenta działającego niezgodnie z podstawowymi oczekiwaniami, przewyższa wysokość kosztów”	Keyuan (2000: 323)
“Korupcja jest powszechnie definiowana jako ‘zachowanie odbiegające od normalnych obowiązków, ze względu na prywatny zysk’. Stąd, różne definicje korupcji sugerują, że działania korupcyjne są odchyleniem od niekwestionowanych i niedwuznacznych norm zachowań (z lub bez prawnych i etycznych konotacji)”	Mishra (2006: 349)
“... korupcja zachodzi, jeśli strona umowy (w sposób niekwestionowany) łamie ją dla prywatnego zysku z osobą trzecią”	Eskeland, Thiele (1999)
“bezprawne wykorzystywanie stanowiska dla prywatnego zysku niezgodnie z obowiązującym i przyjętym prawem, regulacjami czy zasadami piastowania danego stanowiska”	McKoy (2010)
“... nielegalne wykorzystywanie władzy dla osobistego zysku”	Zimring, Johnson (2005: 796)
“... ‘wyraźne’ odbieganie jednostki od oczekiwanych standardów, której zarzuca się naruszenie publicznego zaufania”	R v Boulanger (2006)
wykorzystywanie pieniędzy lub upominków dla osiągnięcia pewnego rodzaju korzyści i przewag	Rendtorff (2010)
“kontrowersyjne, nielegalne i nieetyczne działanie skierowane przeciw lub stanowiące wyzwanie dla ustanowionych i dobrze zdefiniowanych koncepcji i prawa sprawiedliwości”	Rendtorff (2010)
proces łamania (z różnych powodów) ustalonych zasad	Drugus (2010)
Korupcja jest przestępstwem gospodarczej kalkulacji. Jeśli prawdopodobieństwo przyłapania jest małe, a kara łagodna, a przy tym opłacalność jest duża w odniesieniu do pozytywnych bodźców, przed którymi stają urzędnicy, tam znajdziemy korupcję.	Klitgaard et al. (2000: 31)
“Korupcja, szczególnie wiązana z łapownictwem, jest ogólnym terminem obejmującym nadużycie władzy jako rezultat brania pod uwagę osobistego zysku, który nie musi być pieniężny”	Bayley (1966); Alemann (1989: 858)
nadmierne wykorzystywanie publicznego stanowiska dla osobistego zysku i nadużywanie powierzonej władzy; korupcja jest zachowaniem, które odbiega od formalnych obowiązków roli publicznej	Vargas-Hernandez (2010)
Korupcja rozumiana jako nadużycie powierzonej władzy dla prywatnego zysku.	Tavanti (2010)
osłabianie uczciwości i podstawowych zasad moralnych	Słownik Merriam Webster
Termin pochodzi z łaciny ‘corruptio’, który oznacza fizyczny lub moralny upadek.	Höffling (2002)
nieetyczne zachowanie nadużywania publicznej władzy dla prywatnego wykorzystania	Senturia (1931)
“dążenie do realizacji własnych interesów przez jednego lub więcej organizacyjnych aktorów poprzez zamierzone niewłaściwe ukierunkowanie organizacyjnych zasobów lub wypaczenie organizacyjnych zwyczajów”	Lange (2008: 710)
Korupcja jest zjawiskiem społecznym, które obejmuje wszystkie zagregowane działania nielegalnego wykorzystywania władzy i uprawnień stanowiskowych przez osobę, której celem jest zaspokojenie własnych interesów, interesów osoby trzeciej, jak również inne naruszenie przepisów, które stwarza warunki dla niepodejmowania działań w przypadku korupcji i jej zatajania.	Lazorenko (2010)
Słownik Prawa Blacka definiuje “korupcyjny” jako “zepsuty; zbrukany; wadliwy; zdeprawowany; upodlony; moralnie zdegenerowany. W użyciu jako czasownik: zmieniać czyjaś moralność i zasady z dobrych na złe”	(Black, 1979)
“nadużycie organizacyjnego (lub powierzonego) zysku, gdzie nadużycie z kolei odnosi się do odejścia od zaakceptowanych norm społecznych”	Anand, Ashforth, Joshi (2004: 40)

cd. tab. 1

“działanie dokonywane z zamiarem stworzenia jakiejś korzyści niezgodnej z obowiązującymi zasadami i prawami innych, działanie urzędnika lub współsprawcy, który nie w pełni zgodnie z prawem i w sposób nieodpowiedni wykorzystuje swoją pozycję dla pozyskania pewnych korzyści dla siebie lub innej osoby, co jest sprzeczne z obowiązkami i prawami innych”	(Black, 1979)
“Korupcja jest działaniem, w którym władza publicznego stanowiska jest wykorzystywana dla osobistego zysku w sposób, który narusza reguły gry”	Jain (2001)
“odejście od przyjętych norm społecznych”	Anand, Ashforth, Joshi (2004: 40)
“korupcja może być uważana za porażkę moralnego postrzegania interesu publicznego lub wspólnego dobra na rzecz bezprawnej osobistej korzyści”	Windsor (2004: 141)
“destrukcja uczciwości i naruszenie obowiązków przez łapownictwo i przysługi”	Granovetter (2007)
“Korupcja związana jest z zachowaniem części urzędników publicznego sektora, zarówno polityków, jak i urzędników państwowych, zgodnie z którym bogacą się oni lub osoby im bliskie w sposób nieodpowiedni i bezprawny poprzez nadużywanie władzy im powierzonej”	Transparency International
“Korupcja związana jest z zachowaniem części urzędników sektora publicznego i prywatnego, zgodnie z którym bogacą się oni lub osoby im bliskie, w sposób nieodpowiedni i bezprawny, lub przyczyniają się do takiego zachowania innych, poprzez nadużywanie pozycji, jaką zajmują.”	Asian Development Bank
“jakikolwiek publiczny urzędnik nadużywający pozycji i władzy, w sposób stanowiący pogwałcenie prawa z związku z jego obowiązkami służbowymi, dla celów osiągnięcia korzyści dla siebie lub osoby trzeciej”	Korean Independent Commission against Corruption
“Nadużywanie publicznego lub prywatnego stanowiska dla osobistego zysku”	OECD
Korupcja jest nadużyciem władzy publicznej lub zasobów organizacyjnych dla prywatnej lub osobistej korzyści, i jest powszechnie postrzegana jako wysoce niepożądana w każdym społeczeństwie.	Lin (2010)

Źródło: Opracowano na podstawie Stachowicz-Stanusch A. (red.): *Organizational Immunity to Corruption. Building Theoretical and Research Foundations*. Information Age Publishing, USA 2010.

Nie istnieje jedna, spójna i uniwersalna definicja zjawiska, jakim jest korupcja.³⁰ Być może, jednym z problemów z przekazem dotyczącym korupcji jest wrażenie, iż jest ona łatwa do rozpoznania i oznacza to samo w każdym społecznym czy kulturowym kontekście.

Większość publikacji z zakresu gospodarki dotyczących korupcji określa ją zasadniczo jako związaną z zachowaniem jednostek poszukujących osobistych korzyści, zysków.³¹ Oczywiście, mamy możliwość dzielenia się dobrymi przykładami działań zapobiegających korupcji czy walki z tym zjawiskiem na poziomie wielokulturowym.

³⁰ Chinhamo O., Shumba G.: Institutional working definition of corruption. ACT Southern Africa. Working Paper Serves ACT/1/2007/WPS, p. 1-3.

³¹ Brown E., Cloke J., Sohail M.: Key Myths about Corruption. Development Studies Association Annual Conference. Workshop on Corruption and Development Church House, West Minster 2004, p. 3-4.

Badacze są na ogół zgodni w definiowaniu korupcji jako nieodpowiednim wykorzystaniu władzy publicznej dla prywatnych korzyści,^{32, 33, 34} co uwzględnia przykładowo łapówki czy defraudacje, ale pomija działania, takie jak drobne kradzieże, napady czy polityczne wpływy. W tym rozumieniu korupcja nie ogranicza się do przedstawicieli państwowych: *władza publiczna* dotyczy tutaj bowiem nie tylko władzy posiadanej przez urzędników publicznych, ale znajduje szersze odniesienie do władzy sprawowanej przez przedstawicieli rozmaitych gałęzi gospodarki lub określone społeczności.³⁵ Pomimo istnienia ogromnej liczby definicji korupcji w literaturze i na przestrzeni rozmaitych kultur, wiele uniwersalnych tendencji, takich jak wykorzystywanie władzy, egoistyczna orientacja podmiotów biorących udział w korupcji czy negatywne skutki działań korupcyjnych dla społeczeństwa, w jakim zachodzą, leży u podstaw tego zjawiska.³⁶

Jednakże, istnieje konieczność zastosowania takiego podejścia do korupcji, które pozwoliłoby zrozumieć i odzwierciedlić lokalne wartości kulturowe, jak i uwzględnić ich nieustanną zmianę. Oskarżenia o korupcję mogą być kulturowo niewrażliwe. Wzorce zachowań różnią się w zależności od kultury. Przykładowo, wręczanie świątecznych podarunków jest szeroko praktykowane w społeczności biznesowej w Kanadzie. Napiwki za usługę są oczekiwane jako normalny koszt związany z działalnością restauracyjną w całej Ameryce Północnej. Obydwie praktyki wzbudziłyby natomiast zdziwienie w wielu krajach świata. Nie stanowi to dowodu na rozprzestrzenienie korupcji jako terminu powszechnie używanego.³⁷

Prawdą jest, iż ocenianie zachowań ludzi jednej kultury przy użyciu standardów innej kultury wskazuje na pewną formę imperializmu. Aczkolwiek, wymaganie, iż ludzie będą spełniać swoje obowiązki uczciwie i sprawiedliwie, zgodnie z kryteriami kulturowego uzasadnienia oceny, nie jest aktem moralnego imperializmu. Przeciwnie, jest to standard prowadzenia biznesu, od którego gospodarka rynkowa ostatecznie zależy. Bez jego obecności nie może istnieć prawdziwie wolny rynek. Oszustwa udaremniają wolność i dobrowolność wymiany dóbr i usług oraz pogarszają warunki konkurencyjności, od których rynek zależy. W tym sensie, podwójne standardy w wielokulturowych transakcjach biznesowych są trudne do zaakceptowania z perspektywy moralnej jako podwójne standardy w kulturowo homogenicznych okolicznościach.³⁸

³² Goldsmith A.A.: Slapping the grasping hand: Correlates of corruption in global markets. "American Journal of Economics and Sociology", No. 58, 1999, p. 865-883.

³³ Lambsdorff J.G.: Background paper to the 2004 Corruption Perceptions Index: Framework document 2004. Transparency International and the University of Passau, Passau, Germany 2004.

³⁴ Xin X., Rudel T.K.: The context for political corruption: A cross-national analysis. "Social Science Quarterly", No. 85, 2004, p. 294-309.

³⁵ Connelly B.S., Ones D.S.: The Personality of Corruption: A National-Level Analysis. "Cross-Cultural Research", No. 42(4), 2008, p. 353-385.

³⁶ Akindele S.T.: Corruption: An analytical focus on the problems of its conceptualisation. "IFE Psychologia: An International Journal", No. 3, 1995, p. 55-69.

³⁷ Cragg A.W.: Business..., op.cit.

³⁸ Ibidem.

Istotna wydaje się być tutaj świadomość, że korupcja powinna być traktowana zarówno jako stan, jak i proces³⁹ o płynnym i wieloaspektowym charakterze. Ashforth i inni⁴⁰ sugerują, że to, w jaki sposób definiowana jest korupcja, zależy od kontekstu, w jakim jest ona umiejscowiona, jak również od perspektywy przyjętej przez definiującego oraz celu formułowania jej definicji.

3. Korupcja a relatywizm kulturowy⁴¹

Związek pomiędzy kulturą a korupcją jest bardzo silny. Potwierdza to J.G. Lambsdorff, który twierdzi, iż “biorąc pod uwagę niezmiennosc zmiennych kulturowych w czasie, możemy przypuszczać, iż związek przyczynowo-skutkowy przebiega od kultury do korupcji, a nie odwrotnie”⁴². W przedstawionej poniżej tabeli 2 zaprezentowano niektóre związki pomiędzy zmiennymi kulturowymi a korupcją, które wynikają z badań publikowanych w literaturze przedmiotu. Jak można zauważyć, wnioski z prowadzonych badań nierzadko są ze sobą sprzeczne.

Tabela 2

Wpływ zmiennych kulturowych na korupcję w świetle publikowanych wyników badań

Zmienna kulturowa	Źródło	Wnioski z badań	Charakterystyka próby badawczej
ZAUFIANIE	La Porta i in. (1997: 336)	Zaufanie może być pomocne w zwalczaniu korupcji, ponieważ ułatwia urzędnikom wzajemną współpracę, jak również pozwala na współpracę z poszczególnymi obywatelami.	Badania przeprowadzono w 33 krajach.
	Adsera i in. (2000)	Zaufanie ma ujemny (odwrotny) wpływ na korupcję.	
	Uslaner (2004)	Występuje związek odwrotnie proporcjonalny pomiędzy zaufaniem a korupcją. Zaufanie obniża poziom korupcji, lecz odwrotna relacja nie jest już tak silna.	
	Björnskov, Paldam (2004)	Zaufanie jest jedyną zmienną, która ma znaczący wpływ na korupcję.	

³⁹ Ashforth B.E., Gioia D.A., Robinson S.L., Treviño L.K.: Re-viewing organizational corruption. “Academy of Management Review”, No. 33, 2008, p. 670-684.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Fragment opracowany na podstawie: Stachowicz-Stanusch A.: Corruption, Values and Cultural Relativism, [in:] Wankel Ch., Odrakiewicz P., Strnad W. (red.): Innovation in Management. Global Partnership. Academy of Management, PWSB Publishers, Poznań 2010, p. 35-46.

⁴² Lambsdorff J.G.: The Institutional Economics of Corruption and Reform. Theory, Evidence and Policy. Cambridge University Press, Cambridge 2007, p. 25.

cd. tab. 2

WYZNANIE	La Porta i in. (1997: 337)	Hierarchiczne formy religii są szkodliwe dla obywatelskiego zaangażowania, które z kolei powinno stanowić czynnik wspomagający zmniejszanie korupcji. Istnieje pozytywny związek pomiędzy odsetkiem populacji przynależącym do hierarchicznego wyznania a korupcją.	Badaniu poddani zostali katolicy, wschodni ortodoksi, muzułmanie z 33 krajów.
	La Porta (1999: 251-252)	Związek pomiędzy religią hierarchiczną a korupcją jest raczej słaby (o ile w badaniach uwzględnia się dodatkową zmienną, jaką jest PKB na jednego mieszkańca).	
	Treisman (2000)	Istnieje silny związek pomiędzy religią a korupcją.	Zaobserwowano silną korelację odwrotną pomiędzy odsetkiem protestantów a poziomem korupcji w badanych 64 krajach.
	Lipset, Lenz (2000)		
	Gerring, Thacker (2005: 244-6)		
	Sandholtz, Gray (2003)	Związek pomiędzy religią a korupcją nie jest bardzo znaczący.	Protestantyzm jako zmienna wpływu na korupcję traci na znaczeniu w badaniach prowadzonych na większych próbach badawczych oraz przy uwzględnieniu różnych wskaźników czynnika otwartości.
	Paldam (2001)	Istnieje silny związek pomiędzy religią a korupcją.	Podczas gdy w krajach o dużym odsetku wyznawców chrześcijaństwa reformatorskiego lub religii plemiennych korupcja jest niższa, wyższy poziom korupcji jest obserwowany w krajach o silnych wpływach chrześcijaństwa przed reformatorskiego, islamu, buddyzmu i hinduizmu. Znaczący wpływ jest jednak widoczny jedynie w przypadku chrześcijaństwa reformatorskiego (protestantów i anglikanów).

cd. tab. 2

HIERARCHICZNOŚĆ	Husted (1999)	“Dystans władzy” (Hofstede, 1997) wykazuje pozytywną korelację z poziomem korupcji. Stopień, do jakiego dążenie do materialnego sukcesu dominuje nad troską o jakość życia („męskość – kobiecość” – Hofstede 1997) wykazuje pozytywną korelację z poziomem korupcji. Stopień, do jakiego członkowie danej kultury czują się zagrożeni ze względu na niepewność lub nieznaną sytuację wykazuje znaczącą pozytywną korelację z poziomem korupcji.	Badaniu podlegały 44 kraje o różnym poziomie ograniczeń.
	Robertson, Watson (2004)	Stopień, do jakiego członkowie danej kultury czują się zagrożeni ze względu na niepewność lub nieznaną sytuację wykazuje znaczącą pozytywną korelację z poziomem korupcji	Badaniu podlegali lokalni przedsiębiorcy.
	Anderson, Tverdova (2003)	Korupcja w sposób znaczący zmniejsza zaufanie do służb publicznych.	Dane pozyskano z badań ankietowych przeprowadzonych w 1996 roku w ramach między-narodowego programu International Social Survey Program. Ocena poziomu funkcjonowania demokracji jest znacznie gorsza w krajach o wysokim poziomie korupcji.
TRADYCJONALIZM	Sandholtz, Taagepera (2005)	Silna orientacja “na przetrwanie” (stopień, do jakiego ludzie są skoncentrowani na osobistym i ekonomicznym bezpieczeństwie) przyczynia się bardziej niż silna “tradycyjna” orientacja do wyższego poziomu korupcji.	Badania przeprowadzono w ramach globalnych badań sondażowych nt. wartości World Values Survey w latach 1995 – 2001. Państwa afrykańskie i muzułmańskie wykazują tradycyjne postawy i wysoki poziom orientacji „na przetrwanie” ze względu na niski poziom dochodu. Państwa protestanckie są zorientowane na autoekspresję i wykazują poglądy świeckie. Państwa post-komunistyczne mają tradycje świeckie, jednak wykazują wysoki poziom ukierunkowania „na przetrwanie” ze względu na niski poziom dochodu. Respondenci z krajów Ameryki Łacińskiej, Stanów Zjednoczonych, Irlandii, Kanady czy Australii są ukierunkowani na autoekspresję, ale również wykazują tradycyjne postawy wobec władzy.
	Gerring, Thacker (2005: 245-6)	Tradycje prawne socjalizmu zwiększają poziom korupcji.	

cd. tab. 2

RODZINNOŚĆ	Lipset, Lenz (2000: 120)	Mierniki poziomu rodzinności są pozytywnie skorelowane z poziomem korupcji.	Zmienna rodzinności określana była przez odsetek respondentów, biorących udział w badaniu World Values Survey, zgadzających się z tym, że niezależnie od cech i wad swoich rodziców należy ich zawsze kochać i szanować.
KOLONIALIZM	Treisman (2000)	Byłe kolonie brytyjskie wykazują relatywnie niższy poziom korupcji od innych krajów.	
	Swamy i in. (2001)	Kolonie innych państw nie wykazują tego samego poziomu redukcji korupcji. Kolonializm nie wpływa na zwiększenie poziomu korupcji.	
PŁEĆ	Dollar i in. (2001)	Odsetek kobiet w strukturze siły roboczej oraz parlamencie wykazuje ujemną korelację z poziomem korupcji w danym kraju.	Badania objęły 66 państw.
	Swamy i in. (2001)	Polityki zaprogramowane na wzrost roli kobiet mogą pomóc obniżeniu poziomu korupcji.	
	Sung (2003)	Uczestnictwo kobiet w stopniu mało znaczącym obniża poziom korupcji.	Wpływ płci na korupcję zmniejsza się znacznie, gdy w badaniach uwzględnia się dalsze zmienne, takie jak przepisy prawne, wolność mediów czy poziom demokratyzacji.
UWARUKOWANIA GEOGRAFICZNE	Ades, Di Tella (1999); Leite, Weidemann (1999); Kunicova (2002)	Bogactwo zasobów naturalnych stwarza okazje do poszukiwania zysku i podnosi poziom korupcji	
	Montinola, Jackman (2002)	Bogactwo zasobów ropy naftowej podnosi krajowy poziom korupcji.	Badania prowadzono wśród krajów członkowskich OPEC.
	Gylfason (2001)	Istnieje pozytywna korelacja między bogactwem zasobów naturalnych (mierzonych odsetkiem siły roboczej zatrudnionej w produkcji pierwotnej) a poziomem korupcji.	

cd. tab. 2

KULTURA KRAJU POCHODZENIA	Ginocchi (2008)	Kraj pochodzenia stanowi istotny czynnik determinujący postrzeganie korupcji przez menedżera.	Badania przeprowadzono w Indonezji.
	Fisman, Miguel (2006)	Występuje pozytywna korelacja pomiędzy poziomem korupcji a nieetycznym zachowaniem dyplomatów w mieście Nowy Jork.	Dyplomaci z krajów o wysokim poziomie korupcji popełniają więcej wykroczeń parkingowych.

Zródło: Opracowano na podstawie Lambsdorff J.G.: *The Institutional Economics of Corruption and Reform. Theory, Evidence and Policy*. Cambridge University Press, Cambridge 2007; Ginocchi L.: *Corruption and Management in International Business*. VDM Vertag Dr Müller, Saarbrücker, Germany 2008, p. 50-59; Stachowicz-Stanusch A., Edwards M., Gumennaia A., Gunn A.: *Organisation's anti-corruption declarations and reporting practices from multicultural perspectives – research report summary*. "Journal of Intercultural Management", Vol. 1, No. 2, 2009, p. 30-49.

Praktyki biznesowe różnią się znacznie na całym świecie, trudno jest zatem opracować teorię korupcji dopasowaną do każdego kulturowego kontekstu. Możemy jednak mówić o kilku różnych powszechnych formach korupcji, takich jak na przykład łapownictwo, które występuje częściej w państwach kolektywistycznych i może mieć różne znaczenie dla społeczeństw⁴³. Przykładowo, łapówka będzie postrzegana jako korupcja w Wielkiej Brytanii, ale w pełni akceptowana w Chinach, Turcji czy Indiach. We Włoszech to, co ktoś mógłby nazwać korupcją, tam stanowi w wielu wypadkach codzienną praktykę w biznesie. Wywołuje to czasami poważne konsekwencje o charakterze politycznym i ustawodawczym.⁴⁴ Obok Stanów Zjednoczonych również w Malezji przepisy dotyczące łapownictwa są rygorystyczne, obejmujące sankcjami przedstawicieli korporacji, którzy oferują lub przyjmują łapówki, podczas gdy w wielu innych krajach afrykańskich, azjatyckich czy państwach Bliskiego Wschodu łapownictwo jest powszechnie akceptowane. Widoczne jest to na przykład w krajach mniej rozwiniętych również w postaci niewielkich opłat „ułatwiających” podróże czy spotkania biznesowe.

Inną, całkiem niejasną praktyką jest fałszowanie informacji. Źródłem tego typu zachowań jest w przypadku jednostek tendencja do stosowania kłamstw w celu ochrony ich prywatności, a w przypadku grup w celu ochrony kolektywu lub rodziny. Ponadto, może to prowadzić do konfliktów powstałych na gruncie relacji międzynarodowych – międzykulturowych, czego przykład stanowi konflikt pomiędzy meksykańskimi (orientacja

⁴³ Johnson C.E.: *Meeting the Ethical Challenges of Leadership. Casting Light or Shadow*, Sage, 2008.

⁴⁴ W 1977 roku w Stanach Zjednoczonych uchwalono Ustawę o Zagranicznych Praktykach Korupcyjnych (*Foreign Corrupt Practices Act*) po tym, jak ExxonMobil zapłacił 59 milionów dolarów włoskiemu politykowi za możliwość prowadzenia interesów w jego państwie. Podczas gdy ustawa ta nie budzi powszechnego zachwytu, istnieje przekonanie, iż uznanie zagranicznych praktyk korupcyjnych za bezprawne w pogoni za międzynarodowymi interesami jest niezbędnym krokiem, jeśli dzięki temu problem korupcji w międzynarodowych transakcjach biznesowych będzie mógł być skutecznie niwelowany.

kolektywistyczna) a amerykańskimi (dominacja indywidualizmu) przedstawicielami biznesu, z których pierwsi dążą przede wszystkim do redukcji napięć pomiędzy ich grupami a otoczeniem (nawet jeśli przez to nie dotrzymują swoich obietnic i zobowiązań), a drudzy postrzegają takie zachowanie jako nieetyczne. Stąd też, podczas jednego ze spotkań biznesowych amerykańscy przedsiębiorcy poczuli się zgorzeleni, gdy ich meksykańscy partnerzy zapowiedzieli ukończenie projektu w terminie niemożliwym do zrealizowania. Z drugiej strony, Meksykanie postrzegali swoje oszustwo jako sposób na złagodzenie stosunków pomiędzy stronami, przy ochronie interesów obydwu stron.⁴⁵

Nepotyzm stanowi kolejny przykład, ponieważ istnieją państwa, takie jak Indie, w których dzieci pracowników stanowią uprzywilejowanych kandydatów na stanowiska pracy jako że tamtejsze przedsiębiorstwa doceniają takie zobowiązanie i przeciwdziałają rozdzielaniu rodzin. Z drugiej strony, w Stanach Zjednoczonych nepotyzm jest uważany za naruszenie zasady równości zatrudnienia.⁴⁶

4. Zakończenie

W raporcie na temat globalnej korupcji z 2009 roku, możemy przeczytać, iż „wzrost skutecznego i zrównoważonego biznesu wymaga co najmniej trzech rzeczy: bezkompromisowego zaangażowania w rozwój produktów i usług dostarczających rzeczywistej wartości i pozwalającej klientom osiągać ich cele w najbardziej skuteczny i efektywny sposób, zaangażowanego przywództwa, które przyciąga i inspiruje najlepszych w swojej klasie, by przyłączyli się do tego przedsięwzięcia, jak również niezmiennego zaangażowania w działania jako odpowiedzialnego gracza na rzecz społeczności, dbającego o zaufanie publiczne i wspierającego wszystkie strony, od których biznes ostatecznie zależy”.⁴⁷

Korupcja uszkadza każdy z tych filarów sukcesu w biznesie. Dla jednych stanowić będzie to powód do spojrzenia na korupcję z perspektywy międzynarodowej, dla innych będzie przyczyną spojrzenia na wspólną podstawę moralną i określenia strategii dla podejmowania decyzji w międzykulturowym kontekście.

Artykuł powstał w ramach projektu badawczego nr 2110/B/H03/2010/39 pt. „Wpływ kultur narodowych na zarządzanie antykorupcyjne i jego raportowanie we współczesnych przedsiębiorstwach”, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

⁴⁵ Johnson C.E.: Meeting..., op.cit.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Global Corruption Report 2009. Corruptive and the private sector, Cambridge University Press, Transparency International and Ernst & Young, UK 2009, p. XIX.

Bibliografia

1. „Learning & Education”, No. 5, 2006.
2. Akindele S.T.: Corruption: An analytical focus on the problems of its conceptualisation. “IFE Psychologia: An International Journal”, No. 3, 1995.
3. Aquino K., Reed A.: The self-importance of moral identity. “Journal of Personality and Social Psychology”, No. 83, 2002.
4. Ashforth B.E., Gioia D.A., Robinson S.L., Treviño L.K.: Re-viewing organizational corruption. “Academy of Management Review”, No. 33, 2008.
5. Babiak P., Hare R.D.: Snakes in suits: When psychopaths go to work. Harper Collins, New York 2006.
6. Bakan J.: The Corporation: The Pathological Pursuit of Profit and Power. Free Press, New York 2004.
7. Brown E., Cloke J., Sohail M.: Key Myths about Corruption, Development Studies Association Annual Conference. Workshop on Corruption and Development Church House, Westminster 2004.
8. Chapfika B.: The role of integrity in higher education. “International Journal for Educational Integrity”, No. 2(2), 2008.
9. Chinhamo O., Shumba G.: Institutional working definition of corruption. ACT Southern Africa. Working Paper Serves ACT/1/2007/WPS.
10. Connelly B.S., Ones D.S.: The Personality of Corruption: A National-Level Analysis. “Cross-Cultural Research”, No. 42(4), 2008.
11. Cragg A.W.: Business, Globalization and the Logic and Ethics of Corruption, [in:] Bishop J.D. (ed.): Ethics and Capitalism. University of Toronto Press, Toronto 2000.
12. Crane A., Matten D.: Questioning the Domain of Business Ethics Education. “Journal of Business Ethics”, No. 54, 2004.
13. Dylus A.: Gospodarka, moralność, chrześcijaństwo. Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa 1994.
14. Eisenberg E.M.: Jamming: transcendence through organizing. “Communication Research”, No. 17, 1990.
15. Evans F.J., Weiss E.J.: Views on the Importance of Ethics in Business Education, [in:] Swanson D.L., Fisher D.G. (eds.): Advancing Business Ethics Education. Charlotte, NC 2008.
16. Fleming P., Zyglidopoulos S.C.: Charting corporate corruption – Agency, Structure and Escalation. Edward Elgar, UK 2009.

17. Frost A.G., Rafilson F.M.: Overt integrity tests versus personality-based measures and delinquency: An empirical comparison. "Journal of Business and Psychology", No. 3, 1989.
18. Giacalone R.A., Thompson K.R.: Business ethics and social responsibility education. Academy of Management Global Corruption Report 2009. Corruptive and the private sector. Cambridge University Press, Transparency International and Ernst & Young, UK 2009.
19. Goldsmith A.A.: Slapping the grasping hand: Correlates of corruption in global markets. "American Journal of Economics and Sociology", No. 58, 1999.
20. Johnson C.E.: Meeting the Ethical Challenges of Leadership. Casting Light or Shadow. Sage, 2008.
21. Korupcja w Polsce: przegląd obszarów priorytetowych i propozycji przeciwdziałania zjawisku. Bank Światowy, Warszawa 1999.
22. Lambsdorff J.G.: Background paper to the 2004 Corruption Perceptions Index: Framework document 2004. Transparency International and The University of Passau, Passau, Germany 2004.
23. Lambsdorff J.G.: The Institutional Economics of Corruption and Reform. Theory, Evidence and Policy. Cambridge University Press, Cambridge 2007.
24. Łętowska E.: Dobro Wspólne – władza – korupcja, [w:] Popławska E. (red.): Dobro Wspólne. Władza. Korupcja. Konflikt interesów w życiu publicznym. Instytut Spraw Publicznych, Centrum Konstytucjonalizmu i Kultury Prawnej, Warszawa 1997.
25. Levine D.P.: The Corrupt Organization. "Human Relations", No. 58(6), 2005.
26. Lewicka-Strzałecka A.: Indywidualny i społeczny wymiar korupcji. „Annales”, No. 4, 2001.
27. Marcus B., Schuler H.: Antecedents of counterproductive behavior at work: A general perspective. "Journal of Applied Psychology", No. 89, 2004.
28. Pinto J., Leana C.R., Pil F.K.: Corrupt organizations or organizations of corrupt individuals? Two types of organization-level corruption. "Academy of Management Review", No. 33, 2008.
29. Rose-Ackerman S.: Korupcja i rządy. Przyczyny, skutki i drogi reform. Fundacja im. Stefana Batorego i Wyd. Sic!, Warszawa 2001.
30. Stachowicz-Stanusch A. (red.): Organizational Immunity to Corruption. Building Theoretical and Research Foundations, Information Age Publishing, USA 2010.
31. Stachowicz-Stanusch A. Corruption, Values and Cultural Relativism, [in:] Wankel Ch., Odrakiewicz P., Strnad W. (eds.): Innovation in Management. Global Partnership, Academy of Management, PWSB Publishers, Poznań 2010.

32. Treviño L.K.: Ethical decision making in organizations: A person-situation interactionist model. "Academy of Management Review", No. 11, 1986.
33. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997, Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
34. Wankel Ch., Stachowicz-Stanusch A., Tamtana J.: The Impact of National Culture Dimension and Corruption On Student's Moral Competences – Research Results. "Journal of Intercultural Management", No. 3(2), 2011.
35. Wielki słownik wyrazów obcych. PWN, Warszawa 2008.
36. www.batory.org.pl, dostęp dn. 17.07.2011.
37. www.transparency.pl, dostęp 16.07.2011.
38. Xin X., Rudel T.K.: The context for political corruption: A cross-national analysis. "Social Science Quarterly", No. 85, 2004.